

şiliklerine, nahiv, belâgat ve kıraat problemlerine de temas edildiği görülür. Enbârî daha önce Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Ebû Saîd es-Sîrâfî, Ebû Bekir ez-Zübeydî ve Hatîb el-Bağdâdî'nin eserlerinde karşılaşılan rivayetlerin isnad zincirlerine yer vermemiş, ilk râvinin ismini zikretmekle yetinmiştir. Müellif kitabının sonunda kendisinin nahiv ilmini aldığı âlimler silsilesini Hz. Ali'ye kadar zikretmektedir.

Enbârî, eserinin kaynaklarından söz etmemekle birlikte Ebû't-Tayyib el-Lugavî'nin *Merâtibü'n-nahviyyîn*, Ebû Saîd es-Sîrâfî'nin *Ahbârü'n-nahviyyîn el-Başriyyîn*, Ebû Bekir ez-Zübeydî'nin *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn* ve Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd'* gibi önceki tabakat ve tarih kitaplarından istifade etmiş olmalıdır. Enbârî'nin yaşadığı dönemdeki ulemâ hakkında ilk elden kaynak özelliği taşıyan *Nüzhetü'l-elibbâ*², Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ*'nın kaynakları arasındadır.

İlk defa taş baskısı yapılan eser (Kahire 1294/1876) Atıyye Âmir (Paris 1952; Beyrut 1963), İbrâhim es-Sâmerrâfî (Bağdat 1959; Zerkâ 1405/1985) ve Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire 1386/1967) tarafından neşredilmiş, Sâmerrâfî ve Ebû'l-Fazl İbrâhim neşirlerinin başında müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ*² (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1386/1967, s. 3, 89, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 10-13; a.e. (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâfî), Zerkâ 1405/1985, neşredenin girişi, s. 11-12; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*², I, 48; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 139; Abdülbâkî b. Abdülmeccid el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yyîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmeccid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 186; Yâfî, *Mirâtü'l-cenân*, III, 276; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 310; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1940; Serkis, *Mu'cem*, I, 480; Brockelmann, *GAL*, I, 334; *Suppl.*, I, 495; a.mlf., "Enbârî", *IA*, IV, 266; Cemil Allûş, *İbnü'l-Enbârî ve cühüdühû fi'n-nahv*, Tunus 1981, s. 123-126; *Ma'a'l-mektebe*, s. 175-176; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 43; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 373; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *'Uyûnü'l-mü'el-fât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 170.

SEDAT ŞENSOY

NÜZHETÜ'İ-ERVÂH

(نزهة الأرواح)

Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî'nin
(ö. 687/1288 [?])
felsefe tarihine dair eseri

(bk. ŞEHREZÜRÎ, Muhammed b. Mahmûd.)

NÜZHETÜ'İ-HAVÂTİR

(نزهة الخواطر)

Abdülhay el-Hasenî'nin
(ö. 1923)

Hindistan'da yaşamış
ünlü şahsiyetlerin biyografilerine
dair eseri.

Tam adı *Nüzhetü'l-havâtir ve behcetü'l-mesâmî*³ ve'n-*nevâzır*'dir Müellifin en önemli eseri olup I-XIV. (VII-XX.) yüzyıllar arasında Hindistan'da yaşamış 4500 kadar âlim, mutasavvıf, edip, siyaset ve devlet adamının biyografisini ihtiva etmektedir. Abdülhay el-Hasenî, muhtemelen hocası Muhammed Naîm el-Ensârî el-Leknevî'nin ulemânın hayatına dair dağınık vaziyetteki notlarını gördükten sonra bu eseri yazmaya karar vermiştir (*el-İ'lâm*, Ebû'l-Hasan Ali el-Hasenî en-Nedvî'nin girişi, I, 20). Sekiz ciltlik eserin ilk cildinde İslâmiyet'in başlangıcından VII. (XIII.) yüzyıla kadar gelen ünlülerin, ondan sonraki her bir ciltte ise müteakip asırlarda yaşayan âlimlerin biyografilerine yer verilmiştir. Müellif eserini Arapça, Farsça ve Urduca 300'den fazla kaynaktan yararlanarak ve bu kaynaklardaki yanlışları düzelterek hazırladığını belirtmektedir.

Eserin II. cildi, İbn Hacer'in *ed-Düerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mî'etî's-gâmine* adlı eserine zeyil olarak diğer ciltlerden önce yayımlanmış (Haydarâbâd 1350/1931), daha sonra ihtisas alanlarına göre çeşitli âlimlerin hayatını ele alan I. cilt neşredilmiştir (aş. bk.). Bu cilde müellifin oğlu Abdülalî el-Hasenî en-Nedvî bir mukaddime yazmıştır. Ebû'l-Kelâm Âzâd'ın maarif nâzırı olmasının ardından onun girişimleriyle eserin son cildi dışında geri kalanları 1947-1959 yılları arasında basılmıştır. Müellifin vefatı üzerine eserin son cildinde yazılmayan biyografileri diğer oğlu Ebû'l-Hasan en-Nedvî tamamlamıştır (Haydarâbâd 1390/1970; Karaçi 1396/1976).

Nüzhetü'l-havâtir bir biyografi kitabı olmanın ötesinde Hint alt kıtasına dair ilmî, tarihî, siyasî ve dinî pek çok konuda önemli bilgiler ihtiva etmekte, VIII. cildi son devir Hint ulemâsına dair yegâne eser olma özelliğini korumaktadır. Ancak kitap bazı yönlerden eleştirilmiştir. İlk yedi asrın tek cilde sıkıştırılması yüzünden bu ciltteki biyografilerin yetersiz kalması, Hint alt kıtasına giden bütün sahâbî ve tâbîlere yer verilmemesi (Kudretullah el-Hüseynî, s. 243-244), bazı biyografilerin bir iki cümleyle geçiştirilmesi, biyografilerin

hangi tercihlere göre seçildiğinin belirtilmemesi, müellifin kendi bölgesinin dışındaki âlimler hakkında verdiği bilgilerin yeterli olmaması, bu bölgelerdeki bazı önemli âlimlerden hiç söz edilmemesi bu eleştiriler arasında sayılabilir. Kişilerin bazan meşhur oldukları isimleriyle, bazan da fazla bilinmeyen adlarıyla kaydedilmesi, yer yer Urdu imlâsının kullanılması eserden faydalanmayı güçleştirmektedir.

Nüzhetü'l-havâtir Haydarâbâd'da Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye tarafından yayımlanmıştır: I, 1366/1947; 1380/1961; II, 1350/1931; III, 1371/1951; IV, 1373/1954; V, 1375/1955; VI, 1376/1957; VII, 1377/1958; VIII, 1390/1970, 1980. Eserin ikinci baskısı aynı adla (Haydarâbâd 1393/1973), daha sonra *el-İ'lâm bi-men fi târihi'l-Hind mine'l-a'lâm* ismiyle gerçekleştirilmiştir (I-IV, Beyrut 1420/1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhay el-Hasenî, *el-İ'lâm bi-men fi târihi'l-Hind mine'l-a'lâm: Nüzhetü'l-havâtir*, Beyrut 1420/1999, I, 29-30; ayrıca bk. Abdülalî el-Hasenî'nin girişi, I, 7-17, 25-26; ayrıca bk. Ebû'l-Hasan Ali el-Hasenî en-Nedvî'nin girişi, I, 18-22; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 74, 863; Sezgin, *GAS*, II, 863; Kudretullah el-Hüseynî, *el-'Allâme es-Seyyid 'Abdülhay el-Hasenî: 'Aşruhü hayâtühü mü'el-fâtühü*, Cidde 1403/1983, s. 242-250; Yûnus eş-Şeyh İbrâhim es-Sâmerrâfî, *'Ullema'ü'l-Arab fi şibhi'l-kârretî'l-Hindiyye*, Bağdat 1986, s. 784-786; Muhyiddin el-Elvâî, "el-Mü'el-fâtü'l-Arabiyye li-'ulemâ'l-Hind el-müslimîn", *ME*, XXXVIII/6 (1966), s. 597-604; A. S. Bazmee Ansari, "Nuzhat al-Khawâtir", *IS*, XVI/2 (1977), s. 147-150; a.mlf., "Nuzhat al-Khawâtir", *HI*, VII/2 (1984), s. 111-115.

İBRAHİM HATİBOĞLU

NÜZHETÜ'İ-KULÛB

(نزهة القلوب)

Hamdullah el-Müstevfî'nin
(ö. 740/1340'tan sonra)
coğrafya ve kozmografyaya dair
eseri

(bk. HAMDULLAH el-MÜSTEVFÎ).

NÜZÛL

(النزول)

İlahî kitapların
ve özellikle Kur'an-ı Kerim'in
Allah katından indirilişini
ifade eden terim.

Sözlükte "yukarıdan aşağıya inmek, gelmek, konaklamak" mânasında masdar ve "inîş" anlamında isim olan *nüzûl* kelimesi ilahî kitapların, özellikle de Kur'an'ın Allah

katından gelişini ifade eder. Kur'an'da 261'i fiil kalıplarında olmak üzere yaklaşık 300 yerde geçen nüzûl kavramı ile su, rızık, Allah'ın ordusu, azap, şeytan, meleik, huzur ve sükûn, rûhu'l-emîn vb.ne atıf yapılmış, bunların yanında Tevrat, İncil ve Kur'an'a, ayrıca Kur'an yerine kullanılan hak, zikir, nur, âyet ve sûre kelimelerine nisbet edilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nzl" md.). Tevrat ve İncil hakkındaki nüzûl kavramı "if'âl" kalıbında iken Kur'an'la ilgili olanların çoğu yine aynı kalıpta olmakla birlikte "tef'îl" sığasında da gelmiştir. Bazı âlimlere göre inzâl ile tenzîl arasında mâna farkı yoktur (*Lisânü'l-'Arab*, "nzl" md.). Ancak Bakara (2/185), Duhân (44/3) ve Kadr (97/1) sûrelerinde kelimenin if'âl kalıbından kullanılmasından hareket eden Râgıb el-İsfahânî, Kur'an'ın dünya semasına bir defada indiğini söyler (*el-Müfredât*, "nzl" md.). İsfahânî'ye ve diğer bazı âlimlere göre inzâl kelimesi kapsamlı-umumi bir muhtevaya sahipken tenzîl Kur'an'ın peyderpey inişini (tenzîm) ifade eder. Bazı âyetlerde Kur'an'ın indirilmesi Cebrâil'e (Cibrîl, Rûhulkudûs, Rûhulemîn) nisbet edilmiştir (el-Bakara 2/97; en-Nahl 16/102; eş-Şuarâ 26/192-196).

Kur'an-ı Kerim'in nüzûlüyle ilgili olarak öne sürülen görüşlerden birine göre Kur'an vahyi Cebrâil'e ve dolayısıyla Hz. Peygamber'e intikal etmeden önce mahiyeti bilinmeyen levh-i mahfûzda yerini almış (el-Burûc 85/21-22), levh-i mahfûzdan ramazan ayında ve mübarek bir gecede (Kadir gecesini) toplu olarak indirilmiştir (inzâl). Buna işaret eden âyetler bulunmakla birlikte (el-Bakara 2/185; ed-Duhân 44/2-3; el-Kadr 97/1) indirilişin nereye yapıldığına dair Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Hadislerde bu yerin dünya seması ve "Beytülzize" olduğu ifade edilir (Hâkim, II, 222-223; ayrıca bk. Nesâî, X, 205, 341). Hadislerde başka vesilelerle de geçen dünya semasının bugünkü astronomi bilgilerine göre neye tekabül ettiği de bilinmemektedir. Hakîm et-Tirmizî, Kur'an'ın dünya semasındaki Beytülzize'ye gelmesini onun artık İslâm ümmetinin payı olarak dünya sınırına dahil olduğunu gösterdiğini söyler (Süyûtî, I, 132).

Cebrâil, dünya semasına toplu olarak inen Kur'an âyetlerini Allah'ın emriyle oradan peyderpey alıp Resûl-i Ekrem'e gelmiş ve okumuştur. Cebrâil'in Kur'an'ı mâna ve muhteva olarak mı yoksa hem lafız hem mâna ile mi naklettiği hususu onun

ilâhî kelâm oluş vasfı açısından önem taşır. Mâtürîdî'nin bu hususa temas etmesi erken dönemlerden itibaren konuya dair bazı iddiaların ortaya atıldığını göstermektedir. Mâtürîdî, muhtemelen bazı felsefe mensuplarını da kastederek "Bâtıniyye" diye isimlendirdiği gruplara atıflarda bulunur ve onların konuyla ilgili kanaatlerini şöyle özetler: Kur'an, Hz. Peygamber'e şu anda okunan lafızlarla değil peygamberlere has ruhaniyete (nefs-i basîta) ilham edilen bir mâna ve muhteva olarak gelmiştir. Peygamber bu muhtevayı bilinen lafız ve ifadelerine büründürmüştür. Diğer ilâhî kitaplar da bunun gibidir. Mâtürîdî ise bu iddiayı reddetmiştir. Birçok âyette başta Resûlullah olmak üzere peygamberlere kitap indirildiği, onlara kitap, hüküm ve nübüvvet verildiği bildirilerek ilâhî kelâmın lafza büründürüldüğü açıklanmıştır. Ayrıca Kur'an hem lafız hem muhteva bakımından i'câz niteliği taşır. Lafzının Hz. Peygamber'e ait olması halinde onun i'câzının önemli bir yönü ortadan kalkar, dolayısıyla nübüvvetin ispatı mesnetsiz kalır. Ayrıca Resûl-i Ekrem'e hitap edilerek kötülüklerden sakınanları müjdelemesi ve diğerlerini uarması için Kur'an'ın kendi diline (Arapça'ya) büründürüldüğü belirtilir (Meryem 19/97); yeni vahiylerin kendisine okunuşu sırasında okuma işi bitmeden acele ile okumaması uyarısında bulunulur ve Kur'an metninin Allah tarafından mutlaka hâfızasına nakşedilip muhtevasından haberdar edileceği ifade edilir (el-Kiyâme 75/16-19; krş. Tâhâ 20/114; *Te'vilâtü'l-Kur'ân* [nşr. Ahmet Vanlıoğlu], I, 185; II, 78, 346; ayrıca bk. HALKU'İ-KUR'ÂN).

Kur'an'ın nüzûl şekli konusunda, onun Resûl-i Ekrem'e ilk defa Kadir gecesinde inmeye başladığı ve yirmi üç yıl içinde tamamlandığı yönündeki görüşün yanı sıra yirmi üç Kadir gecesinde indiği ve her Kadir gecesinde o yıl Hz. Peygamber'e bildirilecek olan âyet ve sûrelerin dünya semasına geldiği yönünde bir görüş de bulunmaktadır (Süyûtî, I, 131). Ancak bu görüşü teyit edecek naklî delil getirilmemiştir. Yaygın kanaate göre Kur'an'ın tamamı Kadir gecesinde dünya semasındaki Beytülzize'ye inmiş, buradan yirmi üç yıl içinde parça parça gönderilip nüzûlü tamamlanmıştır; hatta bu anlayış üzerinde icmâ vâki olduğu belirtilmiştir (Kurtubî, II, 297; Zerkeşî, I, 321; Süyûtî, I, 129, 131; Taşköprizâde, II, 389). Kur'an'ın diğer semavî kitaplarda olduğu gibi (en-Nisâ 4/136; farklı değerlendirmeler için bk. Süyûtî, I, 134-

136) toplu halde değil parça parça gelmesinin hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Biz onu senin zihnine ve anlayışına iyice yerleştirmek için parça parça indirdik ve onu tane tane ayırarak okuduk" (el-Furkân 25/32). İnkârcıların, "Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi?" şeklindeki sorularına cevap olarak gelen bu ilâhî beyanda hitap sadece Hz. Peygamber'e yönelik ise de Mâtürîdî'nin belirttiği üzere (*Te'vilâtü'l-Kur'ân* [nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî], III, 502) kendisini dinleyen herkesi kapsamaktadır. Nitekim diğer bir âyette, "Biz Kur'an'ı insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet, sûre sûre ayırdık ve onu peyderpey indirdik" buyrulmaktadır (el-İsrâ 17/106). Hz. Âişe, Kur'an'ın Resûlullah'a peyderpey gelmesinin insanların İslâm'a yavaş yavaş ısındırılması hikmetine bağlı olduğunu söyler. Böyle olmasaydı veya önce yasaklayıcı hükümler gelseydi insanların İslâmiyet'i benimsemesinde sıkıntılar yaşanırdı (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 6; Nesâî, VIII, 245-246).

Tefsir ilmi açısından nüzûl terimiyle ilgili olan konulardan biri âyet veya sûrelerin iniş sebeplerinden bahseden ilim (bk. ESBÂB-ı NÜZÛL), bir diğeri de âyet ve sûrelerin iniş zamanı ve yeridir (Mekkî-Medenî). Bu konularda Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ı ve Celâleddin es-Süyûtî'nin *el-İtkân*'ı gibi eserlerde ayrıntılı bilgiler vardır. Nüzûl kelimesi ayrıca Hz. İsa'nın ölümü ve yeniden dünyaya gelmesi tartışmalarıyla bağlantılı olarak literatürde "nüzûlü İsa" başlığıyla ele alınır (bk. HATM-İ NÜBÜVVE; İSÂ).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nzl" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "nzl" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nzl" md.; *Müsned*, II, 264, 266; Buhârî, "Şalât", I, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 6, "Teheccüd", 14, "Da'âvât", 14, "Tevhîd", 35; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 168-172; İbn Mâce, "İkâme", 182; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 19; Tirmizî, "Şalât", 211; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebî), Beyrut 1421/2001, VIII, 245-246; X, 205, 341; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 222-223; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, I, 185; II, 78, 346; a.e. (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Beyrut 1425/2004, III, 502-503; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs* (nşr. Muhammed el-Arîbî), Beyrut 1993, s. 82-89; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 297; Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî v.dğr.), Beyrut 1415/1994, I, 321; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 129, 131, 132, 134-136; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 389-391; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 196, 909-910; Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul, ts. (Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı), XXVI, 483-487.

